

6 Letterkennistoets 1

6.1 Aard van de toets

De Letterkennistoets 1 meet in hoeverre kinderen van groep 2 letters kennen of anders gezegd in hoeverre ze klanken aan letters kunnen koppelen. Letterkennis werd vroeger beschouwd als de beste voorspeller van woordherkenning in groep 3. Later is uit onderzoek gebleken dat fonologisch bewustzijn en benoemsnelheid sterk met woordherkenning in groep 3 samenhangen (goede voorspellers zijn) en dat de invloed van letterkennis op woordherkenning niet groot is. Dit betekent niet dat letterkennis onbelangrijk is. Voor de ontwikkeling van het fonologisch bewustzijn is letterkennis zelfs van groot belang. Kinderen die in groep 2 een aantal letters leren, worden zich steeds meer bewust van het feit dat woorden uit klanken bestaan. Dit geldt vooral voor de eerste en laatste letter van een woord en voor de begin- en eindklank van dat woord. Deze letters en klanken begrenzen het begin en het eind van woorden en hangen samen met het bewustzijn dat taal uit woorden bestaat. Bij het leren lezen speelt letterkennis uiteraard een belangrijke rol. Bij de elementaire leeshandeling leren kinderen immers om letters aan klanken te koppelen, deze klanken één voor één uit te spreken en ze samen te voegen tot een woord. Het is bekend dat kinderen in groep 3 vaak veel moeite hebben met het nauwkeurig en snel verklanken van letters en het samenvoegen of synthetiseren van klanken tot woorden.

De Letterkennistoets 1 bestaat uit acht opdrachten of items. Bij elk item krijgen de kinderen de opdracht om uit een rij van acht letters die letter te omcirkelen die de leerkracht fonetisch uitspreekt. De toets meet in hoeverre de kinderen in staat zijn om de klanken /o/, /s/, /p/, /r/, /l/, /k/, /t/ en /m/ te koppelen aan de juiste letters. De letters zijn geselecteerd uit een verzameling van 21 letters die kinderen aan het eind van groep 2 het beste kennen.

De Letterkennistoets 1 bestaat uit deze handleiding, een oefenblad, een afnameblad, een afdekblaadje en een scoringsformulier. De toets kan in oktober van groep 2 worden afgenomen. Kopieer voor afname een exemplaar van het afnameblad voor elke leerling die u gaat toetsen.

6.2 Aanwijzingen voor de afname

Hieronder staan enkele algemene en een aantal specifieke aanwijzingen voor de toetsafname. De specifieke aanwijzingen hebben betrekking op de voorbereiding en afname van de toets.

6.2.1 Algemene aanwijzingen

- Bestudeer deze handleiding en aanwijzingen voor de afname van de toets. Lees de toets met de opdrachten of items van tevoren zorgvuldig door. Bekijk ook het scoringsformulier.
- Kopieer voor afname een exemplaar van het afnameblad voor elke leerling die u gaat toetsen.
- Neem de toets individueel of in een groepje van vier kinderen af in een lokaal dat niet gehorig is en goed verlicht.
- Neem de toets bij voorkeur 's ochtends af, want dan is de concentratie van de kinderen het grootst.
- De toets wordt niet in gedeelten afgenomen.
- Aan de afname van de toets gaat een instructie van enkele minuten vooraf. Volg die instructie

(zie de Specifieke aanwijzingen) nauwkeurig. Zorg er voor dat het kind (het groepje) u begrijpt. Herhaal uw uitleg zo nodig in iets andere woorden.

- Na de instructie voert het kind (het groepje) de items zelfstandig uit. U helpt dan niet meer en laat niet merken of een letter goed of fout is. U mag de instructie wel herhalen als dat nodig is. De afnametijd bedraagt in totaal ongeveer zeven minuten.
- Zorg dat bij het begin van de toetsafname de volgende zaken gereed liggen:
 - deze handleiding,
 - een scoringsformulier voor elk kind,
 - een oefenblad voor elk kind,
 - een afnameblad (kopie) voor elk kind,
 - een afdekblaadje voor elk kind,
 - een pen of potlood voor elk kind,
 - een pen of potlood voor uzelf.
- Zorg dat het kind (het groepje) zich op zijn gemak voelt. Het heeft geen zin om de toets af te nemen bij kinderen die te gespannen zijn.

6.2.2 Specifieke aanwijzingen

In deze paragraaf leest u hoe u een kind (een groepje) op de toets voorbereidt en de oefenvoorbeelden met hem of haar of met het groepje doorneemt. Bovendien leest u hoe u de toets het beste kunt afnemen. Paragraaf 6.2.2 hebt u tijdens de instructie en afname voor u liggen. Zoals eerder vermeld neemt u de toets in één keer af.

Instructie

- Het kind gaat links van u zitten zodat u met uw rechterhand kunt schrijven. Als u linkshandig bent, gaat het kind rechts van u zitten. Bij een groepsafname zitten de kinderen in een kring voor u. Ze zitten ver genoeg van elkaar.
- Stel met een kort praatje het kind (het groepje) op zijn gemak en noteer de voor- en achternaam van elk kind op het scoringsformulier. Schrijf ook de datum op.
- Leg het oefenblad voor elk kind.
- Vertel het kind (het groepje) dat u een spel gaat doen, een spel met letters. Zeg vervolgens: "Ik wil graag weten hoeveel letters jij (jullie) al kent (kennen). Als je een letter niet kent, is dat niet erg. In groep 3 leer je ze allemaal. Ik laat je dadelijk een stel letters zien."
- Oefenvoorbeeld 1
Zeg tegen het kind (het groepje): "Deze rups heeft zijn buikje vol gegeten met letters. Na het eten gaat hij lekker slapen. Kijk maar, zijn ogen zijn dicht en je hoort hem slapen: 'zzzzz'. Kijk maar in het ballonnetje, daar staat 'zzzzz'. Zoek jij nou eens de letter /z/ in zijn buikje. Ga maar met je vinger het rijtje langs. Welke letter lijkt op /z/? Pak je potlood en zet er maar een rondje omheen. Als je het fout gedaan hebt, zet je een streepje door de letter en zet je het rondje om /z/." U controleert en helpt mee met corrigeren totdat het kind (het groepje) het goed heeft. U wijst vervolgens op de /z/ in het ballonnetje en de /z/ in het buikje.

• Oefenvoorbeeld 2

Zeg tegen het kind (het groepje): "Nu wordt hij wakker. Hij heeft leuk gedroomd. Voor de grap zet hij een brilletje op zijn neus. Het brilletje past precies op zijn neus. Die lijkt op de 'nnnn' van neus (u wijst aan op het oefenblad). Zoek nu eens de letter /n/, die lijkt op zijn neus. Pak je potlood en zet er maar een rondje omheen. Als je het fout gedaan hebt, zet je een streepje door de letter en zet je het rondje om /n/." U controleert en helpt mee met corrigeren totdat het kind (het groepje) het goed heeft. U wijst vervolgens op de /n/ van neus en op de bril.

Afname

Leg het afnameblad voor elk kind.

Zeg tegen het kind (het groepje): "Nu zou ik wel eens willen weten of jij (jullie) nog meer van die letters kent (kennen). Als je de letter niet weet, dan zet je een rondje om de letter die je het beste vindt."

1. "Leg het afdekblaadje onder de bovenste regel, de regel waar een bloemetje voor staat. (Controleer dit even). Pak nu je potlood en zet een rondje om de letter /o/ (van 'pot'). Ga maar met je vinger langs alle letters tot je hem gevonden hebt."
U herhaalt zo vaak als nodig is. Geef geen hulp en laat niet merken of de letter goed of fout is.
2. "Leg nu het blaadje onder de volgende regel, de regel met het roeibootje. (Controleer even). Zet een rondje om de letter /s/ ('sss')."
3. "Leg nu het blaadje onder de volgende regel, de regel met de vlinder. (Controleer even). Zet een rondje om de letter /p/ ('pu')."
4. "Leg nu het blaadje onder de volgende regel, de regel met de vlag. (Controleer even). Zet een rondje om de letter /r/ ('rrr')."
5. "Leg nu het blaadje onder de volgende regel, de regel met de paddestoel. (Controleer even). Zet een rondje om de letter /i/ (van 'ik')."
6. "Leg nu het blaadje onder de volgende regel, de regel met het hart. (Controleer even). Zet een rondje om de letter /k/ ('ku')."
7. "Leg nu het blaadje onder de volgende regel, de regel met de dobbelsteen. (Controleer even). Zet een rondje om de letter /t/ ('tu')."
8. "Leg nu het blaadje onder de volgende regel, de regel met de trein. (Controleer even). Zet een rondje om de letter /m/ ('mmm')."

6.3 Bepalen van de uitslag

De uitslag of score van een kind is het aantal letters dat het goed heeft omcirkeld. Overgeslagen letters worden fout gerekend. Een kind dat bijvoorbeeld 2 letters fout heeft en 1 letter heeft overgeslagen, krijgt een score van $8-2-1=5$. Op het scoringsformulier noteert u de uitslag en het bereikte niveau.

Hieronder staan de goede antwoorden op de Letterkennistoets 1. Bij het nakijken is het handig om de lettervolgorde te onthouden met het zinnenetje: 'Os prikt 'm'.

Regel	klank/ letter
1. bloemetje	/o/
2. roeibootje	/s/
3. vlinder	/p/
4. vlag	/r/
5. paddestoel	/i/
6. hart	/k/
7. dobbelsteen	/t/
8. trein	/m/

6.4 Vaststellen van het niveau

Zoals eerder vermeld kan de Letterkennistoets 1 in oktober van groep 2 worden afgenomen. Uit het normeringsonderzoek blijkt dat het verantwoord is om de Letterkennistoets 1 in oktober af te nemen. In die maand behaalden 535 kinderen een gemiddelde score van 6.30. Dit betekent dat de kinderen dan gemiddeld zes van de acht letters kennen. De toets is dus gemakkelijk. Verder komt uit dit onderzoek naar voren dat de toets betrouwbaar is. Men kan er met andere woorden staat op maken.

Wat betreft het vaststellen van het niveau van de kinderen kunt u uit drie verschillende schalen en tabellen kiezen. De eerste schaal is de oude Cito-schaal die de uitslagen van de kinderen in vijf niveaus verdeelt: A, B, C, D en E. Niveau A, B, en C bevatten de scores van de kinderen die respectievelijk goed (25 procent), ruim voldoende (25 procent) en matig (25 procent) presteren. Niveau D (15 procent) en E (10 procent) bevatten de scores van de kinderen die zwak tot zeer zwak scoren. De tweede schaal is de nieuwe Cito-schaal die de uitslagen van de kinderen in vijf niveaus van elk 20 procent verdeelt, namelijk I, II, III, IV en V. De betreffende niveaus kunnen worden aangeduid als respectievelijk goed, ruim voldoende, voldoende, matig en zwak. De derde schaal is de zeven puntsschaal met zeven niveaus. Niveau 1, 2 en 3 bevatten de scores van de kinderen die respectievelijk zeer zwak (11 procent), zwak (12 procent) en matig (17 procent) op de toets scoren. Niveau 4 (20 procent) bevat de scores van de kinderen die een gemiddelde prestatie leveren (voldoende). Niveau 5, 6 en 7 bevatten de scores van de kinderen die respectievelijk ruim voldoende (17 procent), goed (12 procent) en zeer goed (11 procent) presteren. Deze drie schalen hebben elk hun sterke en zwakke kanten. Het voordeel van de oude Cito-schaal is de eenvoud van de indeling en de bekendheid in het onderwijs via het leerlingvolgsysteem. Een nadeel is dat deze schaal wel onderscheid maakt tussen de kinderen die zwak scoren (niveau D en E), maar niet tussen de leerlingen die een goede prestatie leveren (niveau A). Een ander zwak punt is dat de verdeling in 25 procent nogal grof is. De nieuwe Cito-schaal heeft opnieuw als voordeel

de eenvoud van de indeling, terwijl het percentage voor elk niveau hetzelfde blijft. Een ander voordeel is dat niveau III precies het gemiddelde aanwijst. Een nadeel is dat het hoogste (I) en het laagste niveau (V) niet verder worden uitgesplitst. Zo wil een remedial teacher of interne begeleider graag weten welke kinderen heel zwak (of heel goed) presteren. De zeven puntsschaal komt aan die wens tegemoet door de scores van de zwakke kinderen verder uit te splitsen in niveau 1 (11 procent) en niveau 2 (12 procent). Hetzelfde gebeurt voor de kinderen die een goede prestatie leveren (niveau 6 en 7 met respectievelijk 12 procent en 11 procent van de kinderen). Een ander voordeel van de zeven puntsschaal is dat niveau 4 (20 procent) precies het gemiddelde aanwijst. We presenteren voor elke schaal een normtabel met daarin de niveaus, de scores in aantal goed en de grootte van de groep. U kunt dan in overleg met uw collega's en interne begeleider die schaal en tabel kiezen die uw voorkeur heeft.

Nadat u de uitslag van de kinderen van uw groep hebt bepaald, neemt u de normtabel van uw keuze voor u. We geven twee voorbeelden. Het eerste voorbeeld heeft betrekking op Tabel 6.1 met de oude Cito-schaal. U ziet drie kolommen met het niveau, de score in aantal goed en de grootte van de groep in vijf rijen verdeeld. Een van uw kinderen heeft in oktober een uitslag of score van 4 behaald. U zoekt nu in Tabel 6.1 de score 4 op. Uit deze tabel blijkt dat deze score correspondeert met niveau D op de oude Cito-schaal. U weet nu dat dit kind een prestatie heeft geleverd waar ten minste 10 procent van de kinderen uit de normgroep (de kinderen die de toets eerder hebben gemaakt) onder blijft, terwijl minstens 75 procent van de jaargroepgenoten deze prestatie overtreft. Niveau D geeft dus een zwakke prestatie aan, een prestatie die er op wijst dat het betreffende kind extra hulp in letterkennis nodig heeft. Het tweede voorbeeld heeft betrekking op Tabel 6.3 met de zeven puntsschaal. Een van uw kinderen heeft in oktober een score van 7 behaald. Uit deze tabel blijkt dat deze score correspondeert met niveau 4 op de zeven puntsschaal. U weet nu dat dit kind een prestatie heeft geleverd waar ten minste 40 procent van de kinderen uit de normgroep onder blijft, terwijl minstens 40 procent van de jaargroepgenoten deze prestatie overtreft. Niveau 4 geeft dus een gemiddelde prestatie, een prestatie die gemiddeld door de kinderen van de normgroep werd geleverd.

Het is verstandig om voor letterkennis niet alleen het niveau van de individuele kinderen vast te stellen, maar ook het niveau van de groep als geheel. U kunt dan het beste nog een kolom aan de tabel van uw keuze toevoegen met als titel 'Aantal leerlingen en percentage'. Bij elk niveau noteert u het aantal leerlingen evenals het percentage. Als u Tabel 6.3 voor de individuele kinderen hebt gebruikt en het aantal en percentage van de kinderen bij elk niveau hebt ingevuld, dan kunt u de percentages van de normgroep (derde kolom) vergelijken met de percentages van uw eigen groep (vierde kolom). Als bijvoorbeeld blijkt dat 20 procent van de kinderen van uw groep in niveau 1 terecht komt en 20 procent in niveau 2, dan is er iets aan de hand met de ontwikkeling van de letterkennis van de kinderen en waarschijnlijk ook met het onderwijs in letterkennis aan deze kinderen. U moet dan meer tijd besteden aan de ontwikkeling van letterkennis door vaker gebruik te maken van de letter- of ABC-muur. Waarschijnlijk moet u ook meer instructie, oefening en herhaling geven in het onderscheiden van de begin- en eindklanken van woorden in combinatie met letters. Uiteindelijk kunt u voor uzelf en in overleg met uw collega's en interne begeleider het beste nagaan hoe u het onderwijs in letterkennis kunt verbeteren. Er zijn momenteel verschillende (computer)programma's op de markt die u hierbij kunnen helpen. Voor meer informatie verwijzen we u naar paragraaf 6.5.

Bij toepassing van de normtabellen dient u rekening te houden met de grootte van de fout die

u gemiddeld bij een meting met welke toets dan ook kunt verwachten (de standaardmeetfout). Als u deze standaardmeetfout meeneemt, voorkomt u dat u te veel betekenis hecht aan kleine verschillen tussen de scores van individuele kinderen. De standaardmeetfout van de Letterkennistoets 1 bedraagt in oktober 0.93. Een voorbeeld: een kind uit uw groep behaalt in oktober een score van 6 op de Letterkennistoets 1. U houdt er rekening mee dat in deze score mogelijk een meetfout ligt besloten. Deze fout bedraagt 0.93. Uitgaande van deze fout kunt u een schatting maken van de echte score, dat wil zeggen van de score die het kind behaald zou hebben als de toets volledig betrouwbaar was. Met een kans van twee op drie kunt u aannemen dat de echte score van het kind zal liggen tussen $6-0.93$ en $6+0.93$, ofwel tussen 5 en 7 (afgerond). Bij toepassing van de nieuwe Cito-schaal in Tabel 6.2 betekent dit dat het mogelijk is dat de prestatie van het kind niet tot niveau IV behoort, maar tot niveau III.

Hieronder vindt u de normtabellen voor de Letterkennistoets 1 in oktober van groep 2 volgens de drie besproken schalen. De normtabellen zijn gebaseerd op toetsafnames bij 535 kinderen.

Tabel 6.1 Normen Letterkennistoets 1 voor oktober groep 2 volgens de oude Cito-schaal. N=535

Niveau	Score in aantal goed	Grootte van de groep
A	8	25%
B	8	25%
C	6-7	25%
D	4-5	15%
E	0-3	10%

Tabel 6.2 Normen Letterkennistoets 1 voor oktober groep 2 volgens de nieuwe Cito-schaal. N=535

Niveau	Score in aantal goed	Grootte van de groep
I	8	20%
II	8	20%
III	7-8	20%
IV	5-6	20%
V	0-4	20%

Tabel 6.3 Normen Letterkennistoets 1 voor oktober groep 2 volgens de zeven puntsschaal. N=535

Niveau	Score in aantal goed	Grootte van de groep
1	0-3	11%
2	4-5	12%
3	6	17%
4	7-8	20%
5	8	17%
6	8	12%
7	8	11%

Uit de tabellen blijkt dat de Letterkennistoets 1 gemakkelijk is. In totaal kent 48% van de kinderen alle letters. Dat is reden dat er in de tabellen geen verschil bestaat tussen de hogere niveaus.

6.5 Praktische betekenis

Met de Letterkennistoets 1 kan de leerkracht van groep 2 in oktober vaststellen welke kinderen over de nodige kennis van letters beschikken en welke niet. Als de hele groep over weinig kennis van letters beschikt, is dat een signaal om meer aandacht aan letters te besteden en om de leeromgeving meer geletterd in te richten. Het leren van letters is vooral van belang voor de verdere ontwikkeling van het fonologisch bewustzijn. Kinderen van groep 2 leren met behulp van letters om klanken nog beter te onderscheiden. Dat geldt in deze periode vooral voor de begin- en eindklanken. De leerkracht van groep 2 die in oktober constateert dat de kinderen over te weinig letterkennis beschikken, dient in de volgende maanden gericht aandacht aan de meeste bekende letters besteden, namelijk de 'o', 's', 'p', 'r', 'i', 'k', 't' en 'm'.

Er zijn veel manieren om letterkennis bij kinderen van groep 2 op een speelse wijze te ontwikkelen. Een belangrijk uitgangspunt hierbij is dat letters in onze cultuur heel normaal zijn en dat in de leeromgeving van de kinderen letters ook heel normaal worden gevonden. Dat betekent onder andere dat de leerkracht de namen van kinderen of een opdrachtje op het bord schrijft, dat hij of zij een verjaardagskaart of brief voor oma voorschrijft en objecten in de klas voorziet van een label. Het betekent ook dat hij of zij belangrijke woorden uit een prentenboek of voorleesverhaal in klanken verdeelt en op het bord schrijft. Ook het zoeken van woorden die met dezelfde klank beginnen of eindigen is een spel dat de kinderen bewust maakt van de klanken en van de letters van woorden. Een belangrijk hulpmiddel in dit verband is de (voor)naam van kinderen, misschien wel de meest elementaire verwijzing naar een geschreven woord. Door de naam van een kind op te schrijven die bijvoorbeeld met een /r/ begint en door vervolgens aan de kinderen te vragen of ze nog meer namen en woorden kennen die met een /r/ beginnen, worden ze zich bewust van de betekenis of functie van letters. Een veel gebruikt middel om letters spelenderwijs aan te leren is verder de lettermuur. Deze wand met letters en illustraties kan vrijwel elke dag gebruikt worden om goed naar woorden en klanken te luisteren en naar hele woorden en letters te kijken en om op die manier klanken aan letters en letters aan klanken te koppelen. Uit ervaring en onderzoek is bekend dat kinderen met veel plezier en succes met letters spelen en dat ze het geheim van het schrift willen ontdekken.

Raadpleeg voor meer informatie over de lettermuur of de ABC-muur het boek *Werken aan taalbewustzijn. Prototype voor het stimuleren van fonologisch bewustzijn in betekenisvolle contexten* (Van Kleef & Tomenes, 2002) van het Expertisecentrum Nederlands. Zie verder het boek *Dyslectische kinderen leren lezen: individuele, groepsgebonden en klassikale werkvormen voor de behandeling van leesproblemen* (Smits & Braams, 2006).